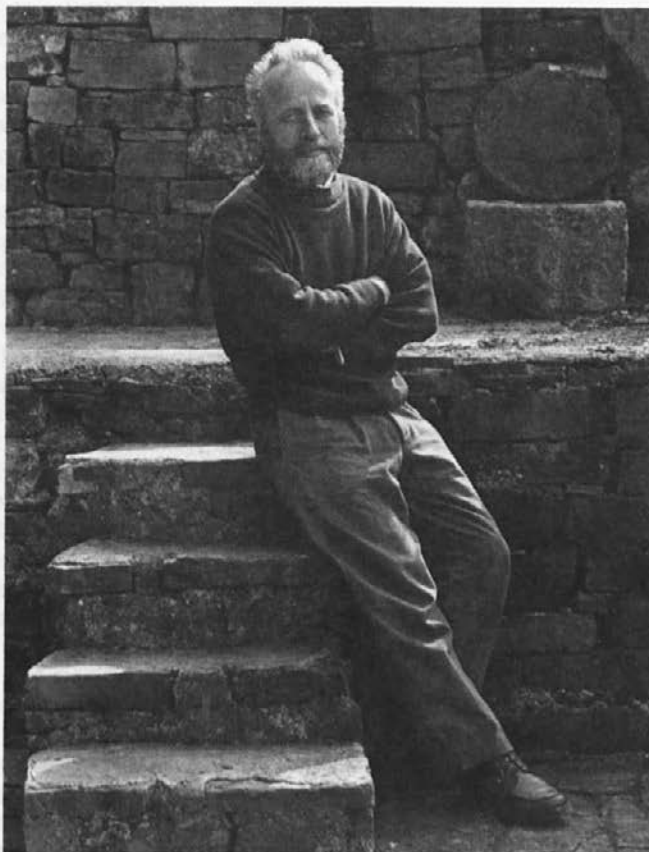


# INTERVJU

**Marjan Tomšič**



*Umetnik deluje kot kristal*

## Umetnik deluje kot kristal

Marjan Tomšič se je rodil leta 1939 v Račah pri Mariboru. Že sedemindvajseto leto živi v Istri, jo ljubi in piše o njej, a zase še vedno reče, da je Neistran. V tem intervjuju, ki je nastajal blizu domovanja babure Štafure, pripoveduje o svojem življenju; o magiji, ki je prisotna povsod, tudi v politiki in umetnosti; o tem, da ga privlači mistični svet ...

Marjan Tomšič je doslej izdal tele romane in zbirke novel: 1968 *Krog v krogu*, 1980 *Onstran*, 1983 *Olive in sol*, 1985 *Šavrinke*, 1987 *Ti pa kar greš*, 1988 *Kafra*, 1988 *Super frače*, 1989 *Veter večnosti*, 1990 *Kožuni*, 1991 *Oštrigecca*, 1993 *Glavo gor, uha dol*, 1993 *Zrno od frmentona*.

**Literatura:** Predlagam, da pogovor začneva z romanom *Ti pa kar greš*. Doslej je to vaš edini roman, ki se dogaja v mestu, in to v času, preden ste se preselili v Istro. Zanima me, koliko je ta roman avtobiografski?

**Tomšič:** V Istro sem prišel jeseni leta 1967 in eno leto pozneje je pri Državni založbi Slovenije izšla moja knjiga *Krog v krogu*. Vi pa, zanimivo, sprašujete o romanu *Ti pa kar greš*, ki je moja prva knjiga. Pisal sem jo v Grahovem pri Cerknici, bilo je poleti 1963. Tam je bilo moje prvo delovno mesto, učil sem slovenščino, telovadbo, nemščino, skratka vse, kar sem pač moral. V tem kraju sem doživel zakonski brodolom in zašel v strašno krizo. Ko sem ostal sam, sem se čez počitnice reševal tako, da sem pisal roman *Ti pa kar greš*. Kar bruhalo je iz mene. Nastalo je ogromno materiala, ampak nikoli nisem prišel na misel, da bi ga objavil. Mnogo let pozneje sem ga pokazal Petru Božiču, ko me je obiskal v Kopru. Bil je zelo navdušen, rekel je: "To je dobro, malo počisti, ampak moraš objaviti!" Nekaj časa sem se še obotavljal, ker je bila snov tako krvavo iskrena. Malo me je bilo tudi strah, da bi koga preveč prizadel. Ker pa mora človek ostati zvest resnici, še posebno, če je pisatelj, sem potem le začel pretipkavati ta tekst. Malo sem ga spreminjal; bolj sem izpuščal ponavljanja in to, kar je bilo nebitveno ali preveč emocionalno nabito. Od vseh mojih knjig imam ta roman, prav zaradi iskrenosti in mladeniške vehementnosti, še vedno najraje.

**Literatura:** V romanu omenjate tudi svoje sodelovanje s Perspektivami in težave, ki ste jih imeli s politiko.

**Tomšič:** Politično in osebno se je takrat mešalo, na obeh ravneh se mi je vse rušilo. V *Perspektivah* sem objavil več novel in zato sem imel težave. Tudi zato, ker se je eden od bivših partizanov prepoznal ... Trdil je, da sem ga užalil, čeprav seveda nisem mislil samo njega osebno. Bilo je še polno drugih, zares hudih dogodkov.

**Literatura:** Ste takrat že objavljali politične satire?

**Tomšič:** Ne, satire sem pisal kasneje, v Horjulu pri Ljubljani, to je bilo 1965. in 1966. leta. Sprejet sem bil na to šolo, in ko sem se pred začetkom pouka oglasil pri ravnatelju, me je nahrulil, češ da ni govora, da bi jaz učil, ker sem nevemkakšen element ... Ostal sem brez službe. Bil sem drugič poročen, rodil se mi je sin Matjaž, in ker nisem imel službe, sem mu bil varuška. Preživljal sem se s korekturami, ki mi

jih je priskrbel Vital Klabus, previjal dojenčka in pisal satire.

**Literatura:** *Satire, ki so objavljene v knjigi Krog v krogu iz l. 1968, so tako ostre, da me čudi, kako so sploh izšle. Ste tudi zaradi njih imeli težave?*

**Tomšič:** Ko sem rokopis *Kroga v krogu* oddal Kajetanu Koviču, mi je rekel, da mu je zelo všeč, ampak da je situacija žal taka, da knjiga ne more iziti. Potem so odžagali Rankovića. Kajetan Kovič je to hitro izkoristil in izdal knjigo. Takrat sem že učil v Marezigah in pričakoval sem hude reakcije. Čez leta mi je marežganski ravnatelj povedal, da je dobil neko pismo, ki me je hudo bremenilo, vendar ga je vrgel proč. Tudi za intervencije po telefonu se ni zmenil. Kljub temu da nisem doživel kakega direktnega napada, je bilo vzdušje obupno. Počutil sem se kot pod pokrovko. Prej, v Grahovem, so me stalno nadzirali in domneval sem, da je tudi v Marezigah tako. Padel sem v psihozo sumničenja. Kar naprej sem se čutil ogroženega. Ampak kasneje se je to precej umirilo.

**Literatura:** *V knjigi Krog v krogu so poleg političnih satir objavljene tudi zgodbe, ki sledijo logiki sanj in prehajajo v fantastiko. To smer svojega pisateljevanja ste nadaljevali s knjigo Onstran, ki pa je izšla kar dvanajst let po prvi knjigi.*

**Tomšič:** Ta dolgi premor je nastal zato, ker sem v tem času manj pisal. Ob delu sem namreč končeval študij in potem za tri leta in pol zajadral v novinarstvo. Na šoli v Marezigah sem se začel dolgočasiti, imel sem občutek, da sem zaprt, mene pa je vlekle ven, ven, ven. In potem sem slučajno srečal nekoga, ki mi je povedal, da pri Radiu Koper iščejo novinarja v kulturni redakciji. Sprva sem okleval, moje nezavedno me je opozarjalo, v kaj se spuščam. Ker pa sem po naravi avanturist, sem sprejel izziv. Z Radia sem zelo hitro odšel na Primorske novice, kjer je bilo še slabše. Mislim sem, da bo pri Delu mogoče le bolje, ampak tudi tam sem zdržal samo eno leto. Pri Delu so me sprejeli zelo resno, v meni so videli perspektiven kader. Poslali so me celo na potovanje v Nemčijo in bil sem tik pred tem, da se zlomim. Čutil sem: če ostanem samo še en mesec, bom njihov. Pisal sem z lahkoto, vse se mi je odpiralo, hkrati pa mi je bilo dano videti vso porkarijo tedanje politike in novinarstva. Imel sem stalne konflikte (pri Delu ne toliko, bolj pri Primorskih novicah in pri Radiu), ker nisem dovolil, da bi mi popravljali tekste. Vedel sem, da je potovanje v Nemčijo nekakšna podkupnina. V meni se je kuhalo in po vrnitvi iz Nemčije sem dal odpoved. Spet sem šel učiti v Marezige, to je bilo novembra 1975. Najprej sem bil v depresiji, potem pa se mi je odprlo in ne znam vam povedati, kako srečen sem bil. Ko sem bil novinar, nisem mogel pisati, nisem in nisem mogel. Brž sem se vrnil v Marezige, je takoj začela nastajati knjiga *Onstran*. To so tisti pomembni trenutki v življenju, ko lahko zgubiš dušo in svojo identiteto. Spominjam se, kako prefrigano in že kar iracionalno je deloval sistem, kako so ti kaj ponujali, kako so obvladali najbolj prefinjene oblike zavajanja, pritiskov in prevzgoje. Ta moja novinarska zabloda je trajala od septembra 1970 do vrnitve v Marezige. Vendar ta čas sploh ni bil izgubljen. Ogromno sem spoznal, veliko se mi je razkrilo, v tem času sem šele osebnostno dozorel.

**Literatura:** *Ste za temi dogodki čutili nekakšno višjo inteligenco?*

**Tomšič:** Ja, višjo pod navednicami, seveda; ker je vse potekalo samodejno, natančno in zelo učinkovito, pa tudi energijske stvari so bile. Omenil sem vam, da me je rešil Jung. To je bilo takrat, ko sem pustil Novice in so me dali v karanteno. Vzeli so me na sindikat, kjer sem visel v zraku tri mesece brez vsakega dela. To je bilo za znoret. Prosil sem, naj mi vendar dajo kakšno delo, oni pa so govorili: "Kaj boš delal, saj je vse v redu, saj dobivaš plačo ..." To so bili grozni pritiski, strašne psihoze. Pisalo se je leto 1974. Čutil sem, na primer, kako dva prihajata, da me ubijeta. To je bila čisto konkretna zaznava! Hoteli so me spremeniti v orodje, v instrument, s katerim bodo delali, kar bodo hoteli. Reševal sem se tako, da sem začel meditirati in da sem zgodaj zjutraj, še pred sončnim vzhodom, hodil na Kras, kjer sem vsrkaval energijo. Hkrati sem prebiral Junga – knjigo *Človek in njegovi simboli*, in še druge. To mi je pomagalo, da sem začel razumevati, kaj se sploh dogaja. Šlo je za trgovino z dušo. Metode niso bile več policijske, ampak že kar iracionalne. Saj sem rekel, da je vse potekalo samodejno in z grozljivo natančnostjo. Problem je bil moj, osebni: ali se rešim ali ne. Zablodil sem v demonsko močvirje, čisto po svoji pameti. Sprejel sem izziv in moral sem se rešiti. Če mi ne bi uspelo, bi utonil ...

**Literatura:** Po vrnitvi v Istro ste začeli o njej tudi pisati. Kako vam je uspelo vzpostaviti stik s to pokrajino in ljudmi?

**Tomšič:** V Marezigah se je, potem ko sem pobegnil iz novinarstva, strahotno odprlo. Jaz sem navdušeno pisal zgodbe iz *Onstran*, otroci so pisali poezijo. To je bil izvor poezije, to je bil čudež, magija ustvarjalnosti in sanjskega sveta. Otroci so zapisovali tudi svoje sanje, ki so bile skoraj brez izjeme izredno arhetipske. Tudi sam sem takrat doživljal prek sanj in v resničnosti čudežno lepe stvari. Razgrinjal se mi je arhetipski pravljичni svet ... Ko se je ta erupcija končala, me je nemirni duh gnal naprej. In doživel sem še eno hudo preizkušnjo (spet po svoji krivdi, pač zaradi te moje nepremišljeno radovedne narave): zapustil sem Istro (Marezige), postal sem vzgojitelj v dijaškem domu v Kopru, kjer sem se počutil, kot da sem paznik v zaporu. Bilo je grozljivo. Hodil sem na streho doma in noro hrepenel po vrnitvi, prav gregorčičevsko hrepenel po vrnitvi v Istro. Po enem letu, bilo je poleti 1980. leta, je prišel k meni ravnatelj iz Gračišča in me vprašal, ali bi prišel k njim učiti. In šele v Gračišču se je zgodil ta čudež, da sem začel pisati o Istri. Tu so nastajale novele iz *Olive in sol*, *Kažuni*, *Šavrinke*, pa tudi osnutki za roman *Zrno od frmentona*. Ampak glejte: trinajst let je minilo od mojega prihoda v Istro, po neki čudni zakonitosti moram priti v Gračišče, živeti k Šavrinke Mariji Franca, biti pet dni v tednu odsoten od družine, da sem lahko začel pisati o Istri. To so nerazložljive stvari.

Kot v Marezigah je bilo tudi v Gračišču skoraj sedem let nepojmljivo lepo. Otroci so začeli zbirati ljske pesmi in pripovedke, spet čisto spontano. Ni lepšega, kot če ustvarjalnost zacveti kot pomlad, sama po sebi, brez usmerjanja. To so najlepše stvari na tem svetu! V tem času sem bil poln energije, pisal sem cele noči. To me je najbrž izčrpalo, zbolel sem, začelo se je lomiti tudi v kolektivu ... Rekel sem si, da tako ne gre več. Hotel sem ohraniti notranji mir in pisati, zato sem postal svobodni

umetnik. Preselil sem se v "kažeto" in tam pisal. Bilo je spomladi 1987. leta.

*Literatura: Zdi se mi, da ima vaše srečanje z Istro globoko podlago v osebnih doživetjih parapsiholoških pojavov, v vizijah, ki ste jih doživljali še kot otrok, o čemer pišete v Kafri.*

**Tomšič:** Doživljanje vzporednega, paralelnega sveta se je pri meni res začelo že v otroštvu in se potem nadaljevalo. V Istri me je najbolj impresionirala živa, delujoča magija. Živa, ker so ljudje v to verjeli. Stvari se dogajajo, ko vanje verjameš. Ko sem prišel v Istro, je bilo to še živo, ljudje so resnično doživljali štorije, ki so mene zelo pritegnile. Rekel sem si: "Saj to je zelo sorodno temu, kar jaz doživljam." Bistvene razlike ni bilo, gre za paranormalni svet, ki za nekatere obstaja, za druge ne obstaja. Mnogi Istrani so verjeli, ampak dostikrat na nezavedni ravni, to pomeni, da so toliko močnejše verjeli. Že v Marezigah so mi ljudje povedali dosti zgodb, nisem pa o tem pisal. Res je, da sem doživel resonanco med svojim notranjim svetom in tem, kar je bilo tukaj še zelo močno in živo. Saj zdaj ni več. Brž ko je prišla civilizacija, se je vse spremenilo. Pred petindvajsetimi leti so bile hiše še s kamini in odprtimi ognjišči, tako kot pred sto leti. Brž ko so začeli rušiti ognjišča, je začel usihati arhaični, arhetipski, magični, neke vrste indijanski svet.

*Literatura: Pravite indijanski – najbrž je zato v nekaterih vaših knjigah čutili duha, ki je značilen za dela Carlosa Castanede. Ste odkrili še kakšne druge sorodnosti z Istro, razen Indijancev?*

**Tomšič:** Mislim, da je ljudsko čarovništvo povsod enako, da gre za skupne imenovalce. Ko se začno določene stvari dogajati, se dogajajo po zakonitostih, ki so skupne katerikoli civilizaciji, ki je na isti ravni. In ki temelji na agrarnem načinu življenja.

Istra pa je vendar nekaj posebnega. To je odkril že Paracelzus, ki je nekje zapisal, da so istrski magi med najmočnejšimi, kar jih on pozna.

*Literatura: Zanimive so vaše zgodbe o veri oziroma neveri v obstoj "nadnaravnih" sil: nekateri junaki se morajo šele prepričati o njihovem obstoju. Je dvom posledica vpliva civilizacije, o katerem ste govorili prej?*

**Tomšič:** Tudi to, vendar ... Morda gre za razliko med zavedno in nezavedno vero v to, da so štrige in štrigóni, da te lahko nekdo zaštriga. Spomnim se šoferja avtobusa, ki je zmeraj trdil, da štrig ni. Nekoč sem se peljal z njim mimo neke starke, ki je stala ob cesti. Ko jo je zagledal, ji je v hipu pokazal roge. Vprašal sem ga, kaj je naredil. "Kdo, jaz?" se je čudil. (Za starejše Istrane je tipično, da človeku, za katerega mislijo, da je slab oziroma da je štrigo, skrivaj pokažejo iztegnjeni kazalec in mezinec. To je zaščita pred negativnimi vplivi oziroma pred urokom.) Šofer se je torej z mano prepiral in trdil, da ne verjame v štrige, ampak nezavedno je vseeno pokazal roge. Moč je v nezavednem verovanju. Moja izkušnja je, da tisti, ki najbolj protestirajo, najgloblje verujejo. Z zunanjo nevero zaščitijo svojo notranjo vero. V Istri je bilo oboje: nezavedna vera in vera, ki se je preselila v zavestni del.

Dobesedno, konkretno, fizično se je dogajalo ogromno stvari. Ko sem prišel v Gračišče in ko so se mi začele dogajati stvari, o katerih sem prej samo poslušal, sem

se zgrozil. Do takrat sem bil vendar prepričan, da je to le pravljica. Potem sem ugotovil, da so to resni psihizmi, ob katerih lahko celo zboliš in umreš.

Povem vam primer: Zbudim se v Gračišču sredi noči in slišim, kako je nekdo prišel v sobo. Pomislim: "No ja, se mi je sanjalo." Takrat začutim, kako vleče odejo z mene. Boriva se: jaz vlečem gor, on dol. "Madona," sem rekel, "zdaj gre pa zares!" Skočim pokonci, udarim z roko po stikalu, luč se prižge in nikogar nikjer. Takrat samodejno zagrabim steklenico s kisom in začnem pršiti kis okrog sebe. Drugo jutro mi povedo, da so morali neko žensko na hitro odpeljati v bolnico, ker ni mogla, ko se je zjutraj prebudila, zajeti zraka.

Ni rečeno, da je prišla k meni z negativnim namenom, lahko gre tudi za nezavedne psihoerotične zadeve, da je pač hotela zlesti k meni, jaz pa sem odreagirал povsem neustrezno ... (smeh)

Hočem vam povedati: ker sem se soočal s konkretnimi primeri delovanja paranormalnih sposobnosti Istranov, posebno nekateri imajo strašne moči, sem dojel, da to ni pravljica, da to ni hec. V svojih knjigah to v veliki meri ironiziram. Čeprav vem, da je veliko res, pišem, češ no ja ...

#### *Literatura: Zaradi bralcev?*

**Tomšič:** Ne vem, to delam nezavedno. Kot da bi se ves čas zagonetno smehljajal. So pa to resne stvari, zelo resne. Nekaterih se ne da razložiti. Znana je knjiga *Paranormalni pojavi* (Werner Keller, 1979, Zagreb), kjer je veliko stvari razloženih, razkrinkanih. Strinjam se, da se da devdeset odstotkov čudnih pojavov razložiti, ostane pa deset odstotkov resnično paranormalnih doživetij, s katerimi se ne gre hecati. Iz vudu magije vemo, da so osnova magiji emocije. Globlja kot je emocija, močnejša je energija. In ta lahko udari. Če ljudje tlačijo emocije, nabirajo energijo, ki lahko deluje v obliki strele, ta pa je črna ali svetla, to je lahko ljubezen ali sovraštvo. Negativne emocije pa lahko obrnemo tudi proti sebi. To se zgodi takrat, ko prevladajo etične zapovedi. Zdaj že tudi resni ljudje priznavajo, da te stvari pač obstajajo. (Mimogrede: Jungov primer eksteriorizacije psihične energije.) Ker ljudje zelo tlačijo čustva, akumulirajo emocionalno energijo, ki potem lahko deluje tako ali drugače. Moj prijatelj, edini še živeči istrski štrigon -

#### *Literatura: Samo eden da je še?*

**Tomšič:** Ja, kolikor jaz vem, pa tudi on pravi, da je edini še delujoči. Svoje znanje je sprejel po naravni poti in ne iz knjig. On mi je povedal, da obstajajo tri vrste štrigonov in štrig: najprej tisti, ki to so, pa se sploh ne zavedajo. Ti so najmočnejši in najbolj nevarni, ker pri njih vse deluje na nezavedni ravni in nezgrešljivo. Potem so tisti, ki se svojih sposobnosti zavedajo, ki imajo darove in vzpostavijo tudi most iz nezavednega v zavedno in lahko zavestno komu škodujejo. Ti so že manj močni. Najslabši pa so tisti, ki se čarovništva naučijo iz knjig ali s tečaji ... Ti delajo grozne napake in lahko naredijo veliko škodo, misleč, da delajo dobro. Tudi sebe lahko uničijo. S temi ima moj prijatelj največ dela in pravi, da jih je zdaj vedno več. Njihovo delovanje je povsem kaotično. Mislijo, da bodo naredili dobro, pa lahko naredijo slabo

drugim in sebi.

Povem vam primer iz svoje izkušnje: okrevam sem po gripi in obiskal znanca, ki se je z ženo učil "čaranja" iz knjig, pa tudi na razne tečaje sta hodila. Rekel mi je, da mi bo njegova žena dala malo bioenergije, ker se on ne počuti dobro. Nekaj je šarila po meni z rokami, ampak ko sem prišel v Gračišče, se je začela grozljivka. Leden mrz mi je šel od prstov in glave proti srcu, nikakor se nisem mogel segreti, mrz je bil vedno hujši, vedno bliže srcu. Rekel sem, tako v tej stiski: "Jezus, samo ti me lahko še rešiš!" Brž ko sem pomislil na Jezusa, je nastala vročina v prsih in izrinila mrz iz mene. Ko sem to razlagal svojemu prijatelju štrigónu, je rekel: "Če ne bi poklical Jezusa na pomoč, bi umrl." Ko pa sem o tem govoril tisti ženski, ki mi je dajala "bioenergijo", je rekla, da je bila to le normalna reakcija po vlitju njene zdravilne moči ...

*Literatura: Ljudi, ki hočejo zdraviti z bioenergijo, je res ogromno ...*

**Tomšič:** Tega se bojim. Če se veliko ljudi ukvarja s čarovništvom, če veliko ljudi prebujajo svoje latentne sposobnosti, pa zato nimajo "pooblastil", pomeni, da lahko naredijo veliko škodo, veliko hudega. Stanje je vedno bolj kaotično, ne vemo, kaj bomo sprožili. Morda se tudi zato sodobna družba spreminja v "norišnico odprtega tipa" ... To je orožje, ki je bolj nevarno od atomske energije. Jung na primer pravi: Če bi ljudje vedeli, kakšno energijo imamo v duši, ne bi raziskovali atomske energije.

*Literatura: Tudi Cerknica z okolico, kjer ste včasih živeli, velja za "copniško" področje. Ste tam doživeli kaj nenavadnega?*

**Tomšič:** Ne, tam se me to sploh ni dotaknilo. Verjetno zato, ker sem bil takrat bolj v političnih mrežah in so se stvari dogajale na bolj zunanjih ravneh. Namesto da bi otroke navduševal za ljudske štorije, torej za poglobljanje v arhetipsko pravljčni svet, sem jim na primer naročil, naj doma vprašajo starše, kaj menijo o kmetijski politiki ... Šele ko sem se dokončno poslovil od politike in se odločil za umetnost, se mi je odprlo.

*Literatura: Ali obstaja povezava med umetnostjo in tem svetom?*

**Tomšič:** Zame osebno je med umetnostjo, med svetom duše in politiko diametralno nasprotje. Malokdo lahko to združi, gre za izjeme. Jaz nisem mogel.

*Literatura: Moje vprašanje ni bilo natančno, hotela sem vprašati o odnosu med umetnostjo in svetom čarovništva, čeprav so tudi odnosi umetnost-politika zanimivi.*

**Tomšič:** Saj je vse ena sama čarovnija. Tudi med politiki so strašni čarovniki, veste to? To so veliki magi, po mojem seveda črni. Ne vsi – na primer Indira Gandhi, Kennedy ... Tudi Tito, čeprav danes mislimo o njem vse najslabše. Združeval je ponižane in razžaljene (izkoriščane) z vsega sveta, gradil je nov center moči, zato so se mu Močni (tisti, ki s kapitalom obvladujejo svet) maščevali. Tudi to, kar se danes dogaja v bivši Jugoslaviji, je posledica njegovega zelo humanega delovanja v svetovni politiki. (O domači, katere žrtev sem tudi sam bil, na tem mestu ne bi govoril. Tudi o kultu osebnosti, o velikem egu, ne.) Mislim pa, da bo Tita šele daljna prihodnost postavila na pravo mesto.

Tudi danes, znotraj naše politike, se vzpostavljajo novi centri moči. Ta moč ni

nujno, da je čisto črna, lahko je tudi mešana (kompromisi, t.i. življenjski realizem ...). Zdaj smo še v prehodnem obdobju, toda najbrž bo spet prišlo do tega, spet bodo nekateri ljudje postali centri moči. Dobili bomo nove Lidije in Vide ... Seveda nekakšne antipode. To je nujno in se že dogaja. Ljudje, ki sem jih imel skoraj za svetnike, se spreminjajo v aktiviste. Prej poduhovljeni, skromni, ponižni, trpeči ... zdaj celo hodijo, govorijo drugače. To naredi moč, v človeka pride duh nekega družbenega dogajanja in ljudje postanejo središča moči. Ali pa stebri novega časa, reda, sistema; lahko tudi tako razmišljamo. To ni nič slabega, tako najbrž mora biti, da sistem zaživi. Vse se ponavlja v vedno novih in novih variantah.

Mi, umetniki, pa nimamo pri praktičnem čarovništvu in v politiki kaj iskati. Nas zanima duša, duhovne, najvišje stvari. Umetnik deluje kot kristal: dovoli, da pridejo vanj kozmične in čisto zemeljske vibracije in se prelijejo skozenj v umetnino. S tem je kot čarodej večplastnega življenja. Polnosti življenja. In je v kreativnem pomenu tudi neke vrste mag, seveda. Vendar le v tem čistem, ustvarjalnem pomenu, ne pa v konkretno delujočem, prakticističnem. Vendar tudi umetnik lahko postane center moči, lahko zelo pade in postane, na primer, "kulturni" politik. In še en vidik tega: Veliko ljudi, ki so dosegli neke nagrade, ne more razumeti, da niso nagrajeni oni osebno, ampak njihova umetnost, to, kar je prišlo prek njih kot medijev, pa se napihnejo, pokvarijo. Življenje nam nenehno nastavlja pasti.

*Literatura: S tem verjetno merite na čisto določene ljudi?*

**Tomšič:** Zelo me je motilo, ko so na primer prišli k meni s "strateškim načrtom", češ da moramo na kulturnem področju prevzeti oblast. "Ljubi Bog," sem rekel, "kaj ste zmešani?" Videl sem, kako so se organizirali, si razdelili revije. To zame niso umetniki. Umetnik mora biti zmerom outsider, zunaj vsega. Pomembno je, da nisi nikjer in hkrati povsod. Da vse budno spremljaš in da imaš do vseh stvari objektivni odnos. V nekem intervjuju sem rekel, da me vleče v svet mistike, ampak to ne pomeni, da me vleče v oblastveno strukturo te ali kake druge religije. Obstajajo poskusi, da bi me uokvirili, spravili v konkreten sistem. Upam, da bom tudi tokrat imel dovolj moči in bom rekel ne, kot sem še zmeraj doslej.

*Literatura: Individualnost je značilna tudi za Tonino, junakinjo romana Zrno od frmentona, ki se nikakor noče podrediti oblasti.*

**Tomšič:** V Zrnu ni tega, kar hočejo nekateri videti – da je Tonina verna v smislu "uradne" religioznosti. Ne, Tonina samo vztraja pri osebni poštenosti. Čuti, da sile, ki obstajajo nad nami in v nas samih (in so po svojem izvoru in bistvu resnično kozmične, onstranske), ne predstavljajo te ali one religije kot človeške, časovno determinirane institucije. Gre za notranjo duhovno moč in čistost. To je Tonina. Oltar ima v sebi in ne zunaj sebe. Seveda, ko napišeš knjigo, delajo z njo, kar hočejo. Če vprašate mene, nisem napisal religioznega teksta, ampak sem konkretno življenje, kakršno sem spoznal, preli v umetniško izpoved, v kateri je seveda tudi veliko mene. Tako kot Tonina tudi jaz trmasto vztrajam pri svojem, ne glede na to, kaj sledi. To pomeni biti zvest Kristus. Jezusa ne bi križali, če ne bi bil tako dosleden, kot je bil. Tako



neizprosen do ene in druge oblasti! Nekateri mu ostajajo zvesti nezavedno, nikoli ne grejo v cerkev, pa so mu bližji kot tisti, ki so stalno pri maši. Če hočeš ostati zvest resnici (pravičnosti), se ne oziraš na posledice. To je zame prava, notranja vera, ki jo je vedno manj. In, zanimivo, prav te notranje vere je največ pri mladih. Jasno čutijo, kaj je resnica in kaj laž. Seveda, če niso potopljeni v svet mamil (teh pa je danes cela vrsta ...) ali pa v meglo kakšne ideologije. Če so torej odprti in kritično usmerjeni. Če sledijo nezmotljivi intuiciji.

Današnje geslo je prakticismem, ki je zelo prefinjena oblika potrošniške omame. Ta vedno bolj osvaja tudi mlade. Biti prakticist pomeni izdajati resnico, čistost, lepoto, svetlobo, humanost ... ker ti praktična pamet narekuje, da je to pametno, da se to spleča. Obnašamo se skrajno racionalno, kot kakšni roboti: To je plus, tole je pa minus. Torej bom izbral plus, jasno!

*Literatura: Eden vaših junakov, ki dosledno sledi samo svojemu notranjemu glasu, je Boškin iz Oštrigece, ki se nenehno bori z baburo Štafuro.*

**Tomšič:** Babura Štafura ... je lahko tudi prisposodba konkretne politike, s katero se moraš boriti in pri tem doživljaš, da po tebi pada toča, da si kaznovan ali prikrajšan. Marjo Boškin gre svojo pot ne glede na to, da bo umrl. Tako bi morali na določeni poti vztrajati tudi mi. Pravijo: "Bog je mrtev. Moralni zakoni so mrtvi." To ni res, Bog ni mrtev, on je vendar Zakon. Naravni, božji zakoni pa so temelj družbe in življenja sploh. Samo mi nočemo videti zakonitosti življenja in jih torej zavestno kršimo. Kdor misli, da zdajle moraliziram, se moti. To so temeljne zadeve. Ko jih zavestno negiramo, se obnašamo kot Norec na prvi veliki karti tarota ... Sicer pa, rečeno takole mimo-grede: Ali ni zgodovina človeštva zgodovina permanentne norosti? In tu se seveda spet pojavlja enigma relativnosti. Vidite, kako se razumu izmikajo dokončna spoznanja.

*Literatura: Omenili ste Boškinovo smrt. Toda Boškin v resnici ne umre, on se ponovno rodi. Gre za ciklično ponavljanje, ki je tako značilno za mitološke pripovedi. Kako doživljate to cikličnost?*

**Tomšič:** Vse je kroženje, ni ne konca ne kraja. Zato tudi smrti ni, enostavno je ni. In zato Marjo Boškin ne more umreti. On lahko umre fizično, toda duh, ki živi v njem, živi naprej. *Oštrigece* sem najprej končal z Boškinovo smrtjo, potem sem čutil, da je nekaj narobe. *Oštrigece* je hkrati zemeljski in kozmični tekst, izraža zakonitosti zemeljskega in kozmičnega bivanja, zato v njej ne more biti smrti. Zame je *Oštrigece* vodnjak brez dna, v tem romanu je ogromno skrivnosti, ki so se izrazile prek mene, ne da bi jaz konkretno kaj imel pri vsem tem. Ena od skrivnosti je večno kroženje. Ljudje delamo napako, ker svojega življenja ne jemljemo kot kroženje, ampak kot ravno črto s koncem, torej z dokončno smrtjo, in nas je zato smrti tako grozno strah, pa zaradi tega strahu kar naprej popuščamo ... Kdor se zaveda, da to ni res, vztraja in pristaja tudi na žrtev, če je ta potrebna.

V *Oštrigece* je tudi ogromno ljubezni, najbrž več kot v kateremkoli mojem delu. Ko sem pisal ta roman, sem bil tako poln ljubezni, da sem mislil, da me bo razneslo. Eden od uvidov v *Oštrigece* je tudi ta, da je to zgodba o duši. Nekaterim duhovnikom

ni všeč, pravijo: "Zrno ja, Oštrigeca pa ne." Seveda, ko pa jo berejo skoz očala ideologije. Ne razumejo, da je *Oštrigeca* več kot *Zrno*, več kot *Šavrinke*, zame je *Oštrigeca* božansko, kozmično, kjer je brisana človeška pamet in institucije. Ostaja bistveno, tisto, kar bi moralo biti. Boj med Boškinom in baburo Štafuro je dialektičen, zlo se izkaže kot dobro in narobe, vse se prepleta. Večno je samo dogajanje. Kadar hočemo to dogajanje ustaviti, fiksirati z nekimi dokončnimi idejami, z institucijami, delamo neumnosti. Vsi totalitarni sistemi so hoteli ustaviti prepletanje enega in drugega, vse religije hočejo to ustaviti, fiksirati. To ne gre! Saj se vendar vse spreminja, kroži v nešteti variantah. In končni smisel vsega je človeku nedoumljiv, mi pa ga hočemo uzurpirati, konzervirati in kot tržno blago prodajati ... Kakšen nesmisel, kolikšna zablodelost!

**Literatura:** *Dostikrat vas označujejo za magičnega realista, kako sprejemate to oznako?*

**Tomšič:** *Sto let samote* sem prebral, ko sem že napisal *Šavrinke* in *Oštrigeco*. Ta roman ni vplival name. Če z magičnim realizmom mislimo na prepletanje magičnega in realnega dogajanja, potem je *Oštrigeca* izrazito tak tekst, deloma tudi *Šavrinke* in nekatere zgodbe v *Kažunih*. Vendar to ni magični realizem Márqueza, to je moj magični realizem.

**Literatura:** *Razliko vidim med drugim v načinu pripovedovanja. Vaši stavki so zelo preprosti, kratki, medtem ko magični realisti, recimo Asturias, kopičijo metafore.*

**Tomšič:** Mislim, da so vse stvari po svojem bistvu zelo preproste. Lahko bi pisal tudi zelo zapleteno, vendar sem si rekel: "Zakaj bi stvari zapletal?" Tudi v sakralnih spisih je vse povedano zelo preprosto, ampak kaj je povedano, kako ogromne in skrivnostne stvari! Zato me ne vleče, da bi sledil neskončnim spiralam razuma. Prepričan sem tudi, da proza ne sme biti natrpana z metaforami. Imelo me je, da bi napisal roman, kjer bi mrgolelo informacij in metafor, ampak potem to ne bi bil več jaz. Imam pač svojo pot, svoje iskanje, svoj način izražanja.

**Literatura:** *Vaše knjige govorijo o čarobni stvarnosti Istre, po drugi strani ste tudi avtor znanstvenofantastičnih zgodb. Ali čutite razliko med obema vrstama fantastičnosti?*

**Tomšič:** Razlika je ogromna. Znanstveno fantastiko je sprožil tehnični svet, v istrski fantastiki pa gre za temeljne, elementarne stvari. Castaneda na primer ni znanstvena fantastika, je pa to najvišja fantastika, mistika. Sicer pa nikoli nisem bil rešen pisatelj znanstvene fantastike. Pravo tovrstno fantastiko lahko piše samo znanstvenik, ki je hkrati tudi pisatelj.

**Literatura:** *Če bi vas prosili za kratko psihološko skico Istranov, katere lastnosti bi omenili?*

**Tomšič:** Istran težko pokaže, da vas ima rad. Njegova naklonjenost se ne izraža v velikih manifestacijah, ampak na zelo fin, "mimogredoč" način. Prvič torej to, da težko pokažejo čustva. Potem to, da znajo biti neverjetno močni, trdni pri hoji skoz življenje, tudi trmasto odločni, ko intuitivno čutijo, da je kaj prav. Imajo izrazito intuicijo, ki jih vodi ... Sicer pa je bolje, da o tem ne govorim. Karkoli bi rekel, bi bilo

parcialno, morda tudi shematizirano. Sem intuitiven pisatelj in s svojo literaturo sem izrazil vso psiho Istranov. Istrani so zavezani naravi, s tem pa tudi življenju. Usklajeni so z zakonitostmi vesolja. Mislim, da je to še najbolj točen odgovor na vprašanje.

**Literatura:** *V tem smislu so najbrž tudi nad političnimi, zgodovinskimi dogodki?*

**Tomšič:** Dobro vedo, da so vse politike, ki so prišle, izgubile bitko z naravo, s časom. Zato ne marajo politike, zanje je to nekaj tujega. Tudi meje so vedno čutili kot nekaj, kar je proti bistvu življenja, ki je odprto. Vse politike, od beneške, avsto-ogrske, prek novejšje italijanske do naše so jim prinesle samo trpljenje in izkoriščanje. Tudi zdaj so zelo skeptični, nočejo se opredeljevati za stranke. Ko pravijo, da niso ne Slovenci, ne Hrvatje, ne Italijani, ampak Istrani, hočejo povedati, da niso politični ljudje, ampak ljudje zemlje in življenja. Nekateri zdaj to izkoriščajo in hočejo iz tega delati politiko, to je narobe. Istran je vedno zelo jasno čutil, da je politika zlo, da so to konkretni interesi in da lahko zaupa samo zemlji in koruznemu zrnu, ki mu bo dalo polento. To je neka notranja trdnost in čistost, ki jo trmasto ohranjajo.

**Literatura:** *Se vam zdi, da so s tem po eni strani nekoliko arhaični, po drugi pa pred svojim časom?*

**Tomšič:** Mislim, da ne gre za arhaičnost, ampak za bistvene stvari. Če je to, kar sem govoril, res, potem so seveda tudi pred svojim časom. Prepričan sem, da bo prišel čas ukinjanja vseh meja in čas, ko politika ne bo več stvar čustev in interesov malih ali večjih centrov moči, temveč globoko etična znanost, ki bo imela en sam cilj: kaj je za vse nas (vštevši tudi živali, rastline in sploh vso naravo) dobro in pravično zdaj in v prihodnosti.

**Literatura:** *Govorite o globalni zavesti?*

**Tomšič:** Globalna zavest je fantastična stvar in nujnost. Ampak obstaja tudi nevarnost, da bo globalno zavest kdo izkoristil za vladanje nad planetom. Za to idejo se lahko skriva Neron, lahko se skriva veliki kapital, in bomo spet v žaklju. Te nevarnosti bodo obstajale, dokler ne pride v nas samih (in v vseh!) do globalne spremembe. Mislim na odnos do sočloveka, do narave.

**Literatura:** *Omenili ste mi, da ne boste več pisali o Istri. Lahko poveste kaj več o svojih pisateljskih načrtih?*

**Tomšič:** O Istri zdaj ne bom pisal, ker ne čutim te potrebe. Ogromno sem napisal o Istri, mogoče celo preveč. Mogoče bi bilo bolje, če bi nehal s *Šavrinkami* in *Kažuni*, da bi ostal v arhaičnem, arhetipskem svetu in ne bi posegel v konkretne politične razmere.

Če bi pisal naprej, kaj lahko še pišem? Tretji del *Šavrink* – to so Šavrinke, ki od nekaj hodijo in bodo hodile v Trst. To je čudež, ki ga jaz kot Neistran še ne morem docela razumeti: ta neverjetna simbioza Istranov s Trstom. Garanja pri tržaški družini, na primer, ne razumejo kot ponižanje ali izkoriščanje, ampak se z "delodajalci" zlijejo v celoto. Postanejo del družine. Seveda se dogajajo tudi hude stvari. Lahko bi pisal o globokih prijateljstvih, pa tudi o grobem izkoriščanju. Nikakor pa ne bi pisal čisto političnih tem. Nekaj časa me je zelo vleklo, da bi pisal o eksodusu, o množični

izselitvi Italijanov iz Istre. Ampak to bi bila politična stvar, do politike pa imam, tako kot Istrani, intuitiven odpor. Pisal bi raje človeške zgodbe, o kmetih, ki so puščali neobrane vinograde. Veste, kaj je to za kmeta, pustiti neobran vinograd in oditi! Ne vem, rekel sem, da ne bom, ampak to sem dostikrat rekel, pa vendar ... (smeh) Vedno sledim notranjemu občutku, ničesar ne napišem, če mi notranje ne dozori. Na kraj pameti mi ni prišlo, da bom pisal ta moderni roman, ki je poln humorja, satire, ironije in hiperbol, ki je plastična podoba tega, kar se s človekom dogaja danes, ampak naenkrat je bilo to v meni. Pisal sem tako, kot bi mi kdo narekoval. In sveže, inventivno, čeprav tema sploh ni bila istrska.

*Literatura: Kdaj izide ta roman?*

**Tomšič:** Ne vem, zdaj je še v obdelavi. Da ne bom več pisal o Istri, sem rekel, ker me močno vleče mistični svet; kontakti z najvišjimi duhovnimi "energijami", ki so popolnoma prečiščene, angelske. Ta snov prihaja in gre mimo mene, kot bi me preskušala, ali sem dovolj zrel, močan in čist, da lahko stopi vame in naredi zgodbo. Vse je v duhu, veste. Znani so primeri, ko so trije, štirje pisatelji isto stvar napisali na različnih koncih sveta. Čutim, da zdaj prihaja na planet nekaj zelo zelo močnega, nezemeljskega. Zelo blizu je in samo čaka, da vstopi. Ko se bo to zgodilo, bo prišlo do najbolj neverjetnih sprememb v človeku in družbi. To se bo zgodilo čez noč, dosegli smo namreč skrajno točko sedanjega načina bivanja in mora priti do kvalitativnega preskoka. Vem, da je blizu, da nas motri in se pripravlja. Upam samo, da bomo dovolj odprti in da se bo to zgodilo "magari" zadnjo sekundo pred "udarcem na gong". Vse je odvisno od naše volje. Pravzaprav od seštevka vseh individualnih odločitev.

Pogovarjala se je Darja Pavlič